

UDK:78.071.5:378.147

Ma'mur ABDULLOYEV,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti tyutori

E-mail: abdullayevmamur1992@gmail.com

Pedagogika fanlari nomzodi, professor S.Malikova taqrizi asosida

CHOLG'U IJROCHILIGIDA TALABALARNING INDIVIDUALLIK XUSUCIYATLARI BILAN ISHLASH PRAGMATIKASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada cholg'u ijrochiligida pedagogdan o'qitish jarayonida talabning individuallik xususiyatlariga ahamiyat qaratishning kerakligi haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birga, har bir talaba bir individdir. Bunda pedagog dars jarayonida faqat kasbiy nazariya emas, talabalar bilan ishlash pragmatikasi ko'nikmasini ham egallashi zarur.

Kalit so'zlar: Cholg'u ijrochiligi, individuallik, pedagogik mahorat, talaba, individual ta'lim, pragmatika.

PRAGMATICS OF WORKING WITH INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS IN MUSICAL PERFORMANCE

Annotation

This article discusses the need for teachers to pay attention to the individual characteristics of the student during the teaching process of instrumental performance. At the same time, each student is an individual in his own right. In this case, the teacher must master not only professional theory during the lesson, but also the pragmatic skills of working with students.

Key words: Instrumental performance, individuality, pedagogical skills, student, individual education, pragmatics.

Kirish. O'rta asr musiqa ijrochiligi madaniyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shunda ediki, cholg'uchilar nafaqat bir necha turdagi musiqa asboblarini chala olgan, balki o'zlari ham musiqa bastalaganlar. Cholg'uchilar o'z davrining yetuk musiqachilari va shoirlari ham bo'lishgan. O'rta asr sharoitida musiqiy ixtisoslashuv maxsus musiqiy ustaxonalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu yerda ustozshogird an'analari qaror topdi va rivojlandi [1]. Buning natijasida professional cholg'u ijrochilari yetishib chiqdi va o'z oldiga ijod maktablarining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Milliy cholg'ularimiz hozirgi davrgacha amaliyotda o'z o'rini egallaganligi va ijrochilik amaliyotida yuqori darajaga ko'tarilib borayotganligi, umumbashariyat madaniyatida alohida nufuzga ega ekanligi ham bundan dalolat beradi [2].

Musiqiy ifoda vositalari qatoridan joy egallaydigan musiqiy cholg'ular haqida nazariy va amaliy bilimlar ijodkor uchun juda muhim ahamiyatga ega. Yaxshi bastakor bo'lish uchun inson yoshlik chog'larida, albatta, biror-bir musiqiy sozni chalgan va uni mukammal o'zlashtirgan bo'lishi haqida ko'p bora fikr yuritganmiz. Zero, torli-kamonli cholg'ulardan birini puxta egallagan ijodkor torli-kamonli cholg'ular guruhiga kiruvchi boshqa cholg'ularni ham to'g'ri anglaydi.

Yog'och damli yoki mis damli cholg'ulardan birini puxta egallagan ijrochi damli cholg'ular guruhini yaxshi tushunadigan bo'ladi [3].

O'zbek milliy sozlarimiz o'zining qadimiy, boy tarixiga ega. Bu cholg'ular asrlar davomida shakllandi, rivojlandi. Cholg'ular taraqqiyotida usta sozgarlar, mohir sozandalarning ulkan hissalarini bor. Usta sozgar mashaqqatli, zargarona mehnati bilan sehrli ohang taratuvchi cholg'u yaratadi. Har bir sozni bunyod etilishi uchun oylab, hatto yillab vaqt sarflanadi. Sozanda esa o'zining mohirona ijrosi bilan shu cholg'uni "gapirtiradi", "kuylatadi", unga go'yo til ato etadi. Shu bilan birga, usta sozgar bilan hamkorlikda ishlab, sozni yanada takomiliga yetkazishda o'z hissasini qo'shadi. O'zbek milliy musiqa ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – undagi mavjud usullardir [4]. Har biri

o'z ijrochilik pragmatikasi bilan ajralib turadi. Ularni yoshlarga o'rgatish esa, hammasidan ahamiyatli jarayondir.

Pragmatika (yunoncha: pragma, pragmatos – ish, harakat) – semiotika va tilshunoslikning nutqda til belgilarining amal qilishini o'rganuvchi sohasi; boshqacha aytganda, muayyan belgilar tizimini o'zlashtirib, undan foydalanuvchi subyektlarning ayni shu belgilar tizimiga munosabatini o'rganuvchi fan tarmog'i [1]. Cholg'u ijrochiligida musiqiy til, atamalar va belgilar tizimini o'zlashtirishdir.

Cholg'u ijrochiligida talabalarining individuallik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'rgatilmasa natija berishi ham samara ham ko'ngildagidek bo'lmasligi mumkin. Cholg'u ijro qilishning mas'uliyati g'oyatda yuqori. Sababi o'lmas retro san'at asarlarimiz, yaxshi ijro qilingan ko'ylar sabab yuzaga kelgan. O'zi individuallik muayyan hodisa va narsa, shaxs va jonivorning o'zigagina xos, betakror, xususiy belgilaridir. Shu bilan birga, inson ruhiyatining o'ziga xosligi, betakrorligi hisoblanadi.

Individual ta'lim – o'qituvchining o'quvchiga yakka tartibda pedagogik ta'sirini amalga oshiruvchi o'quv mashg'ulotlari shakllaridan biri, o'qituvchining o'quvchi bilan sinf jamoasidan tashqarida olib boriladigan alohida faoliyati. Individual o'qitish – o'quvchi shaxsiga alohida yondoshgan holda ta'lim-tarbiya berish [5]. Musiqachi shaxsining serqirraligi haqida nemis dirijyori Bruno Valter shunday degan: "Faqat sozanda – bu har doim yarim sozanda". Musiqachining mehnatsevarligi haqida P.I.Chaykovskiy: "Eng keragi, avvalo, mehnat, mehnat va yana mehnat... Men har kuni ertalab ijodga o'tirib, to biror narsa chiqmaguncha ishlayveraman", degan edi. Mashhur pianinochi va pedagog M.Klementi sakkiz, ba'zan o'n ikki va hatto o'n to'rt soatlab mehnat qilgan [6]. Bu bejiz yemas, cholg'u ijrochiligida talabalarining individuallik xususiyatlari har xildir.

Talabning individuallik xususiyatini yaxshi o'rgangan pedagog ishlash pragmatikasini dars jarayonida mukammallashtirib boraveradi.

Individual ishlashning pedagogik va psixologik ahamiyati shundan iboratki, bu jarayonda past o'zlashtiruvchi

o'quvchilar bilan alohida shug'ullanish ularning eng avvalo bilim darajasini, erkin fikrlash va uni bayon eta olishini rivojlantiradi. Faol o'quvchilar bilan individual ishlash esa ulardagi mavjud iqtidorni yanada rivojlantirish va o'sha yo'nalishda yaxshi natija ko'rsatishda katta ahamiyat kasb etadi. A.S.Graniskaya metodikasining o'ziga xosligi uning darsni muayyan g'ayriodatiy qurilma asosida tashkil etishidir:

- Birinchi qism – barchani o'qitish;

- Ikkinchi qism – ikki parallel jarayon oluvchilarning mustaqil ishlari va o'qituvchining ayrim o'quvchilar bilan individual ishlashi, ya'ni umumlashtirilgan sxemalardan foydalanish, almashinib turuvchi juft o'qituvchi bo'lib ishlash, moslashuvchan ko'p qirrali vazifalar va boshqalar.

V.D.Shadrikov gipotezasiga ko'ra agar talabaga murakkablashib boruvchi vazifalarning tafsiloti berilsa, unga o'rganish jarayonini motivatsiyalash taklif etilsa, lekin talabaga shu bugun uning uchun mumkin va qulay ishlash imkoniyati qoldirilsa, o'quvchilar qobiliyati samarali rivojlanadi deb hisoblanadi.

“Iste'dod egalari kamyob bo'lishadi, alohida-alohida olganda tanho, takrorlanmas deyish mumkin. Demak, iste'dod egasi noyob hodisa ekan, ularni avaylash va qadrlash zarur” [7]. – degan fikrlar bejizga aytilmagan.

Talaba o'z o'qituvchisining ko'rsatma va fikrlariga ko'rko'rona ergashib bo'ysunishi emas, balki biror masala yuzasidan o'zining shaxsiy munosabatini ijro orqali bildira olishi kerak. O'qituvchi rahbarligida o'tiladigan darsning ahamiyati katta, lekin bu ish o'quvchining mustaqil ishlari muhimligini inkor etmaydi, O'quvchining mustaqil mashg'ulotiga sarf bo'layotgan vaqtini bekor o'tkazmasligini o'rganib borish kerak. Buning uchun o'quvchiga mustaqil mashg'ulotni qanday tashkil qilish, nimalarga ko'proq e'tibor berish kerakligini tushuntirish lozim.

Vaqtan ratsional va umumli foydalanish mustaqil ishlashning asosiy prinsiplaridan biri bo'lishi zarur. Asosiy prinsiplaridan yana biri mashg'ulotning muntazamligidir. Ijroni o'rgatishning dastlabki davridan boshlab o'quvchida muntazam mustaqil ishlashni ko'nikmasini hosil qilish zarur. Odatda, muntazamlikka erishish qiyin bo'lsa ham, bunday mashg'ulotlar asta-sekin odat tusiga kirib borishi maqsadga muvofiqdir [8].

Iqtidorli talabaning ba'zi bir salbiy xususiyatlari va ularning o'rganish qobiliyatlari shundaki, ular osonlikcha izdan chiqarib yuboriladi yoki mavzudan tashqarida bo'ladi – ular dars paytida osongina zerikib qolishlari mumkin, bu esa ularni boshqa talabalarga to'sqinlik qilishi va ular bundan bosh tortishlari mumkin. Zerikishlariga yo'l qo'ymaslik uchun ularni band qilib qo'yish kerak. Shunda ularni o'qitish ancha ravonroq ketadi [9].

Musiqqa ijrochiligidan ta'lim berish o'qituvchidan turli bilim, ko'nikma va qobiliyat talab etadigan ishdir. O'qituvchi uchun faqat sozanda bo'lishning o'zi etarli bo'lmay, undan pedagogik fikrlash, o'quvchining ichki dunyosiga ko'ra bilish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish kabi sifatlarga ega bo'lish ham talab etiladi. Cholg'u ijrochiligidan ta'lim beradigan o'qituvchi umumiy pedagogika va psixologiya sohalaridan ham xabardor bo'lishi kerak.

O'qituvchi xarakteridagi individual xususiyatlar tarbiya ishida katta ahamiyatga ega. O'qituvchilardan irodali bo'lish, maqsadga to'g'ri intilish, talabchanlik bilan har bir ishni o'z vaqtida oxiriga etkaza olish, qiyinchiliklarni yengishda mardlik ko'rsata olish kabilar talab etiladi. Har bir o'quvchining tarbiyasi o'ziga xos murakkab jarayon bo'lib, biri ikkinchisidan farq qiladi. O'quvchi mahoratining muhim taraflaridan biri har bir o'quvchidagi yaxshi xususiyatni vaqtida topib, o'nga e'tibor berishdir. O'quvchi o'quvchining diqqat-e'tiborini qadrlashi, uning shaxsiga hurmat bilan qarash kerak [10].

Cholg'u ijrochiligi fanlari o'z murakkabligi bilan ajralib turadi. Ijodiy fan nazariy bilan birga pragmatik tajribalarni ham talab qiladi. Pedagog talabalarning individuallik xususiyatlarini dars jarayonida kuzatib, o'rganib, tahlil qilib boradi. Cholg'u ijrochiligidagi individuallikni shakllantirish zaruriy omilga aylanib bormoqda. Individual ishlash pragmatikasining katta ijobiy tomoni – o'zlashtira olmaydigan darslarini o'zlashtirishda yaxshi samara beradi. Individuallik xususiyatlari bilan ishlash pragmatikasi – pedagogning dars tamoyiliga aylanishi kerak. Bugungi kunda biz pedagoglarning oldida katta mas'uliyatli vazifalar mujassam.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: Bugungi shiddatli zamon oldimizga qanday murakkab vazifalarni qo'yayotganini barchamiz ko'rib, bilib turibmiz. Ularni hal etish va ezgu maqsadlarimizga yetish, dunyo miqyosida raqobatbardosh bo'lish uchun xalqimizni, avvalambor, yoshlarimizni ilm-fan, ma'rifat va ma'naviyat, taraqqiyot yutuqlari bilan qurollantirishimiz kerak. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga ko'tarish, sohadagi mavjud muammolarni bartaraf etish, oliygohlarimizni ta'lim va ilm-fanning yirik markazlariga aylantirish bo'yicha boshlagan katta ishlarimizni jadal davom ettirishimiz lozim [11] – degan edi.

Haqiqatan, barcha jabhalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim tizimida ham o'z aksini topmoqda. Cholg'u ijrochiligidagi pedagog pragmatik tajribalarni oshirish orqali talabalarning ijobiy-ijodiy xususiyatlarini maksimal darajada rivojlantirib boradi. Talabaning rivojlanishi – uning darsga tayyorligi, bilim qobiliyatlari darajasi, kuzatish, e'tibor, xotira, nutq, fikrlash jarayonlari, cholg'uga qiziqishlarning yo'naltirish bilan xarakterlanadi.

Cholg'u ijrochiligidagi talabalarning individuallik xususiyatlari bilan ishlash pragmatikasining ortishi orqali talaba qaysi janrga, qaysi cholg'u asbobiga, qaysi san'atkorning ijro yo'llariga ko'proq qiziqishi borligini tahlil qilib boramiz. Individuallik xususiyatlari bilan ishlash pragmatikasi talabaning mashg'ulotlarga munosabati, ularning yutuq va kamchiliklari, qiyinchiliklarni yengish qobiliyatiga ta'sir qiluvchi salbiy muammolarni bartaraf etib borishga zamin yaratadi.

Sozandachilik san'atini tanlagan har bir yosh ijrochi ijrochilik mezonlari hamda meyorlarini o'zida to'liq tasavvur etishi lozim. Yoshlarni ko'proq qaysi janrdagi asarlarni ijro etish istagi borligini hamda ijrodagi yo'l yo'riqlarni ustoz tushuntirishi, g'oyaviy mazmunga ega bo'lgan asarlar tanlab, to'g'ri ta'lim-tarbiya berishi kerak. Buning uchun ijrochining o'zida sozanda-talabaning so'zlari qanday ma'noga ega ekanligi, undagi mazmun nima haqda bayon etilayotgani haqida tasavvur va tushuncha shakllangan bo'lishi maqsadga muvofiq.

Tezkor sur'atlarda yangilanib borayotgan mustaqil vatanimiz hayotida erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish, ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazish milliy istiqloq g'oyasining pirovard maqsadi va mazmun mohiyatini tashkil etadi. Bu oliy maqsadga erishish yo'lida ma'naviy-ma'rifiy ishlarga, madaniyat va san'at rivojiga davlat siyosati darajasida katta e'tibor qaratilmokda. Biz hamma vaqt keng axoli qatlamlarining ham mumtoz, ham zamonaviy milliy madaniyatning eng yaxshi namunalari baxra olishiga imkon berib kelgan madaniyat sarchashmalariga avaylab munosabatda bo'lishni o'rganib olishimiz kerak.

O'zbekistonda musiqqa san'ati sohalarida katta muvaffaqiyatlarga erishilganligi tasodifiy emas. Bu san'at turlari chet elda keng e'tirof etilgan. Milliy va jahon madaniyatining eng yaxshi namunalari keng targ'ib qilish va ommalashtirish, yosh avlodni, hozirgi yoshlarimizni ma'naviy tarbiyalashning asosi bo'lmog'i lozim", deb ta'kidlagan edi. Bu borada musiqqa san'ati katta ta'sir kuchiga ega ekanligi

hammamizga ma'lum. Shuning uchun ham ta'lim-tarbiyani talabi deb qaralmog'i lozim. erta boshlash, samarali usullardan foydalanish bugungi kun

ADABIYOTLAR

1. Yesanov M. O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi. Jur. //Oriental Art and Culture №3/ 1. – Farg'ona. O'zDSMIQF.
2. Abrueva M. O'zbek milliy cholg'ularining tarixi va ularni rekonstruksiya qilish xususida// jur. Analytical Journal of Education and Development. №02/1. – Toshkent, 2022
3. Abdullaeva O. Cholg'ushunoslik. O'zDK. – Toshkent.: 2017. – 75 b.
4. Islomov D. Maxsus cholg'u. – Toshkent: O'zDSMI, 2019. – 166 b.
5. Djuraev R., Tolipov O., Safarova R., To'raqulov X., Inoyatova M., Divanova M. Pedagogik atamalar lug'ati. – Toshkent, elektron manba. 2008. – 132.
6. Qodirov R. Musiqa psixologiyasi. – Toshkent.: Musiqa, 2005. – 80 bet.
7. Haydarov A. Ijodiy faoliyatni rejalashtirish va boshqarish– Toshkent. “Kamalak” 2019. 192 b.
8. Rahimov Sh., Yusupov Sh. Cholg'u ijrochiligi. Musiqa. – Toshkent., 2011. – 88 b.
9. Xodjaeva D. Iqtidorli talabalarning individual-tipologik xususiyatlari. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2022 yil № 9). – Buxoro. <http://interscience.uz>
10. Rahimov Sh., Yusupov Sh. Cholg'u ijrochiligi. Musiqa. – Toshkent., 2011. – 88 b.
11. Mirziyoev Sh. “O'zbekiston o'qituvchi va murabiyalariga”// gaz. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. – Toshkent, “Sharq”. 2021 yil, 1 oktyabr. №40. (4647)